

Вербич С. О.

ГІДРОНІМІЯ БАСЕЙНУ ДНІСТРА

Луцьк : Терен, 2017. — 544 с.

Ґрунтовний аналіз власних назв водних об'єктів України, здійснений як вітчизняними дослідниками (М. М. Габораком, І. М. Железняк, О. П. Карпенко, Ю. О. Карпенком, А. П. Корепановою, В. В. Лучиком, Л. Т. Масенко, М. Д. Матієвим, І. В. Муромцевим, Є. С. Отиним, Я. П. Редьковою, О. П. Стрижачком, В. П. Шульгачем та ін.), так і білоруськими, польськими, російськими, німецькими (такими, зокрема, як С. Грабець, Р. М. Козлова, Я. Рудницький, В. М. Топоров, О. М. Трубачов, Ю. Удольф, З. Штібер та ін.), дає підстави стверджувати, по-перше, що саме гідроніміка в Україні стабільно посідає провідні позиції серед різних сфер теорії номінації, а по-друге, що найкращі у слов'янському світі українські гідронімічні студії є одними з найкращих. Це тим більш важливо, що, як відомо, номінації гідрооб'єктів, зберігаючи в цілому або поморфемно інформацію про попередні етапи розвитку мови, зокрема й дописемні, часто є єдиними джерелами для вивчення історії рідної мови.

Незважаючи на вагомий напруцювання фахівців, ми все одно часто можемо прочитати, причому навіть у словниках або довідниках, що претендують на статус наукового видання, інформація, яка не має жодного стосунку до науки, оскільки народ у переказах і легендах по-своєму тлумачить етимологію назв значущих для нього гідрооб'єктів, яким, безумовно, є і Дністер. Що там говорити, коли навіть у шкільні підручники вклучено розповідь про людей, які на піщаному березі річки позначали дні, однак повині змила всі записи («дні стерла»), тому й виникло таке найменування.

«Народноетимологічні» пояснення можуть бути об'єктом спеціального вивчення, проте на ономастичному рівні потрібні зовсім інші студії. Монографія С. О. Вербича «Гідронімія басейну Дністра», безумовно, є своєрідною віхою у вітчизняному мовознавстві, оскільки завершує опис власних назв басейну однієї з найбільших річок України. Фактично це перше в нашій країні дослідження такого масштабу, адже в науковий обіг уведено всі гідрооб'єкти басейну Дністра, зокрема й ті, що відзначені за межами України.

Вагомість рецензованої праці зростає завдяки особливій ретельності історико-лінгвістичних зіставлень, використанню даних споріднених і неспоріднених мов, наведенню різних етимологій і кваліфікованому їх коментареві, а головне — комплексному характерові дослідження, що, безумовно, може бути зразком для таких студій на онімому матеріалі.

Добре продумана й логічно вмотивована структура монографії, що містить перелік умовних скорочень, передмову, чотири розділи, висновки, список використаної літератури та два покажчики: 1) гідронімів і гідронімих варіантів; 2) праслов'янських форм.

У передмові до книжки автор доводить актуальність теми своєї наукової роботи і називає тих ономастів, хто описував дністровську гідронімію раніше (можливо, варто було б докладніше прокоментувати внесок кожного дослідника, причому не у вступі, а в одному з перших параграфів, згадавши всіх «дністрознавців», навіть і тих, хто будував свої гіпотези на фольклорних матеріалах). Також коротко описано фізико-географічні й етнічні особливості території басейну Дністра, зокрема зроблено висновок про стабільність гідронімікону, що дає змогу глибоко дослідити мовно-етнічну архаїку цього регіону. На нашу думку, можна було б наочніше представити і гідронімію систему загалом, і її зв'язок з етноніміконом регіону у вигляді карти (чи карт), подавши її принаймні як додаток.

В основній частині монографії належно схарактеризовано проблему мовного субстрату в гідронімії Дністра, тобто залишків мов дослов'янського населення досліджуваного регіону, відбитих у структурі назв місцевих гідрооб'єктів. Переважно простежуються германські, кельтські, іллірійські та фракійські етномовні впливи — як фактичні, так і ймовірні.

Ґрунтовно проаналізовано і слов'янську гідронімію, зокрема архаїчні власні назви праслов'янського рівня з низкою формантів (*-ava, *-ica, *-ьсь, *-уль (< *-упі), *-їь), давні й пізніші українські гідроніми (утворені досить різнопланово, наприклад: лексико-семантичним способом від етимологічно про-

зорих апелятивів, способом трансонімізації відповідних мікрогопонімів та ойконімів, суфіксальним способом від назв суміжних гідро(топо)об'єктів (топо), а також гідроніми-метафори та атрибутивні й описові конструкції. Особливо виділено власні назви водних об'єктів з південнослов'янськими мовними рисами пізньої доби та слов'янські гідроніми, трансформовані внаслідок іншомовних впливів. Зарахування проаналізованих потамонімів до праслов'янських номінацій було здійснене на основі низки критеріїв, провідним серед яких можна вважати структурний (тобто фонетику і морфемну будову та словотвірну форму назв гідрооб'єктів).

Докладно описано і неслов'янські номінації водою пізнішого походження (східнороманські, тюркські), розмежовані на відапелятивні, відтопонімні, відантропонімні та ін. Увагу звернуто на структуру, доонімну семантику й етимологію пропріативів, а належність гідронімів до кожної з груп обґрунтовано на підставі їхньої лінгвістичної характеристики.

Заслуговує на повагу ретельний підхід С. О. Вербича до аналізу гідронімів, який ураховує різні, часом навіть протилежні, погляди науковців на етимологію певної назви чи їхньої групи (наприклад, пояснення відетнонімних номінацій гідрооб'єктів тюркського походження). Якщо неможливо однозначно витлумачити якусь назву, автор пропонує найвиваженіший висновок, при цьому не відкидаючи й інші варіанти, однак толерантно вказуючи на їхні вади. Така манера майже унеможливило фактичні помилки стосовно етимології. Проте можна дискутувати щодо зарахування гідроніма *Грунь* до відтопонімних, хоча безпосередньо в тексті праці зазначено, що ця пропріальна одиниця мотивована омонімічним географічним терміном зі значенням «герб».

Усі гідрооб'єкти локалізовано, зокрема й ті, що були зафіксовані в попередні епохи. Хоча минуло зовсім небагато часу з моменту дерадіянізації українського топонімікону, С. О. Вербич зумів замінити новими трансформовані найменування (мабуть, залишився лише пропріатив *Фрунзівський район* на Одещині, який нині є Захарівським).

Висновки автора докладні, чіткі й послідовні, логічно мотивовані фактичним матеріалом і його науково достовірним аналізом. Монографія є, по суті, завершальним етапом у вивченні дністровського гідронімікону, однак ми сподіваємося, що наступні дослідники зможуть під іншим кутом зору

розглянути цей матеріал, тому бажано було б представити і власне бачення перспектив його дальшого студіювання.

Ще одне побажання стосується гідронімічних досліджень загалом, які орієнтуються переважно на з'ясування етимології власних назв, що, зважаючи на архаїчність гідронімацій, цілком виправдане. Однак відсутність квантитативного зіставлення (у вигляді таблиць, діаграм або шляхом наведення кількості чи відсоткового еквівалента) гідронімів різного типу, в основі якого — генеза, словотвір або інші ознаки пропріальної одиниці, не сприяє чіткому усвідомленню диференційних особливостей, які, безумовно, наявні серед компонентів дністровського гідронімікону.

Надзвичайно об'ємним (771 джерело) є список використаної літератури (кваліфікований як «Список літератури та джерел», хоча зазвичай перелік джерельного матеріалу подають окремо від списку власне наукової літератури). Бібліографія охоплює дослідження як вітчизняних, так і іноземних гідронімістів.

Завершують працю покажчики гідронімів і гідронімічних варіантів, а також праслов'янських форм. Їх укладання — це, звичайно, важка й копітка робота, проте за допомогою цих покажчиків набагато простіше знайти інформацію про певну номінацію. Водночас можна простежити, чи всі власні назви гідрооб'єктів описані. Безумовно, урахувати всі без винятку номінації на такій великій території майже нереально (так, наприклад, нам не вдалося знайти покликання на річку *Батіг*, ліву притоку Калюса, лівої притоки Дністра, що протікає територією Віньковецького і Новоушицького районів Хмельницької області), однак загалом можна стверджувати, що абсолютну більшість найменувань водних об'єктів у монографії проаналізовано.

Викладене вище, попри окремі зауваження переважно рекомендаційного характеру, дає підстави однозначно кваліфікувати рецензовану монографію С. О. Вербича як вагомий внесок у теорію і практику вітчизняної та загальнослов'янської гідроніміки, чому сприяють як глибина наукового аналізу, так і обсяг дослідженого матеріалу. Переконані, що вона обов'язково знайде свого вдумливого читача як серед науковців-ономастів, так і з-поміж усіх, хто цікавиться проблемами мови, історії та культури нашого народу.

М. ТОРЧИНСЬКИЙ
(Хмельницький)